

Het actuele karakter van de Friese roodbonte koe

Het Friese roodbonte ras is door de SZH aangewezen als ras van het jaar. In dat kader zal er in Zeldzaam Huisdier in ieder nummer ruim aandacht geschonken worden aan dit bedreigde ras. De Friese roodbonten hebben het aan de Amerikaanse kopers in 1882 te danken dat ze er nog zijn. Dat mag een merkwaardige conclusie zijn, maar als ze waren opgeslokt in het stamboek van de zwartbonten, dan waren ze nu zeker niet meer als ras aanwezig. Nu kregen ze blijvend steun van een kleine groep bijzondere boeren, 125 jaar lang intussen. En, alles overwegend, terecht natuurlijk.

Het was niet toevallig dat op de algemene vergadering van het drie jaar eerder opgerichte Friesch Rundvee Stamboek van 20 mei 1882 werd besloten drie aparte boeken aan te houden: een voor zwartbonten, een voor roodbonten en een voor gemengdkleurigen. Het laatste zou overigens maar een korte geschiedenis kennen. Op de vergadering in Leeuwarden aanwezige bestuursleden van het Amerikaanse stamboek hadden nadrukkelijk aangedrongen op het besluit: ze wilden weten dat hun duurbetaalde ingevoerde zwartbonte koeien ook van gegarandeerde zwartbonte komaf waren. De roodbonte Friese koeien in het verdomhoekje?

Een halve eeuw eerder – in 1828 om precies te zijn – was de situatie niet veel anders. Dat blijkt uit de dagboek aantekeningen van de Wirdumer boer Doeke Wijgers Hellema, evenals enkelen van zijn burens eigenaar van roodbonte Friese koeien. Waarom? ‘Alleen daarom dat zulk vee altoos bij de familie werd gehouden, onverschillig of het licht, doch liefst donker roodbont zij.’ Samen hadden ze meer

dan honderd roodbonten, ‘zonder dat een anders gehajerde hieronder gevonden wordt’. Een van de burens was Jabik Palsma, de betovergrootvader van Sijtze Kingma, tot 1980 de laatste voorzitter van het ‘oude’ FRS.

Spot voor roodbonten

Doeke Hellema was maar matig tevreden over de in 1828 duidelijk aan het licht tredende voorkeur voor zwartbonte koeien. Dat was wel eens anders geweest, zo herinnerde hij zich, tijdens de nog recente veepestjaren. Toen keek men niet naar de kleur, wanneer de koeien maar gezond waren, ‘dan rekende men zich al gelukkig’. In 1828 was het weer volop weelde: ‘Mijns inziens wordt men ten aanzien van het hair van het vee al te zinnelijk – licht zwart bont met bleszen voor de kop is de heerschende kleur over het algemeen; dit wordt zoo ver gedreven dat men vaak spot met het vee, hoe schoon van statuur ook, welke anders gehaird zijn.’

In 1846 leken er betere tijden in het verschiet voor de roodbonten. Hellema

had gehoord van ‘vreemde kooplieden’, die tegen aanlokkelijke prijzen op zoek waren naar Fries vee. En: ‘hunne keus valt op Roodbonte.’ Het was alleen nog even de vraag of de kopers naar Wirdum zouden komen. En nog meer of ze ook het gehuchtje Goëngamieden bij Sneek zouden aandoen. Daar woonden de Gerbrandy’s al sinds mensenheugenis op de kop-hals-rompboerderij en daar hielden ze altijd roodbont vee.

Met Doeke Hellema (1766-1856) had Jouke Sjoerds Gerbrandy (1883-1950) – en broer van de karakteristieke minister-president Pieter Sjoerds Gerbrandy – niet alleen gemeen dat hij op vele gebieden bestuurlijk was, maar ook dat hij een dagboek bijhield. Hij beschreef als jongen al de koeien van zijn jong overleden vader, waaronder de tienjarige Rintsje. En inderdaad, in het hulpboek van het FRS kwam Rintsje voor onder nummer 641. Haar in 1896 geboren kleindochter Rintsje 5 werd door Gerbrandy zeer geroemd, ook zij werd weer tien jaar oud. In zijn ‘kowbook’ – hij schreef fonetisch Fries – noteerde hij vertaald: ‘De beste van al onze koeien. Voor haar en na haar is er tot nu toe geen betere geweest. Als kalf was het al een bij uitstek beste. Al haar kalveren hebben we gehouden, tweemaal een stier en zes koekalveren, een keer bracht ze twee, beide koekalveren, maar een was verdroogd, de andere was no. 100.’ De stiertjes van zo’n topkoe werden gebruikt voor eigen gebruik. ‘Door de stieren hebben we wel meer dan twintig

Ras van het jaar Ras van het jaar Ras van het jaar

jongen van dit pronkstuk. Bij haar jongen zijn wel beste, maar niet zulke goede als ze zelf was.'

Gerbrandy verhaalde in zijn boek over zijn koeien, hun wel en hun wee. Ook over Rintsje 12, een van de dochters van Rintsje 5, die in 1903 werd geschonken aan de Zuid-Afrikaanse slachtoffers van de Boerenoorlog. Jouke Gerbrandy: 'Vader gaf haar aan de Boeren present. Het was een klein, maar stom mooi zwartbont hokkeling. In september is ze weggegaan.'

Stamvader Vondeling uit 1919

In 1906 sloot het FRS het stamboek voor gemengdkleurigen. Voelden de roodbontfokkers zich ook bedreigd? Het leek erop, want het aantal koeien dat ze jaarlijks (vooral voor het hulpboek) lieten keuren haalde tot dan nauwelijks de vijftig, maar in 1906 waren het er ineens bijna tweehonderd. Sommige stieren verrichtten hun diensten in verenigingsverband, op plaatsen waar enkele 'roodbontboeren' bijeenwoonden, zoals eens bij Wirdum. De stierenvereniging 'De Veeteelt' in Oostermeer hield bijvoorbeeld een roodbonte fokstier, de hulpboekster Jorna, in 1901 geboren in de stal van Dirk Palsma te Wirdum.

In 1919 sloot het Friese stamboek het boek voor hulpboekstieren: stieren zonder een officieel erkende afstamming en 'dus' vaak geboren als een roodbont kalf uit zwartbonte ouders. Het was niet toevallig dat de laatst ingeschreven hulpboekstier Vondeling heette – en hij was niet de enige. Het was een publiek geheim dat zulke kalveren letterlijk werden verdonkeremaand, te vondeling gelegd. Want het stamboek wilde zulke bastaards niet erkennen. Maar deze Vondeling (176 hulpboek), geboren

bij Tj. Wiersma in Wirdum, zou wel de centrale stamvader worden van alle zuivere Friese roodbonte runderen.

VRF bood nieuwe kansen

Groot werd hun invloed nooit: de zwartbonte zusters veroverden de wereld, het stamboekje van de roodbonten bleef beperkt tot enkele pagina's. Het aantal Friese stamboekleden met roodbont vee steeg nooit boven de twintig en het mocht bijna een wonder heten dat deze volhouders het ras in stand wisten te houden.

Een nieuwe crisis dreigde toen het FRS in 1950 besloot uit hulpboekmoeders geen stierkalveren meer te registreren. De leden met roodbonten kregen dispensatie, maar toen ze enkele jaren later vroegen ook roodbonte kalveren uit zwartbonte ouders als volbloed stamboekers te erkennen, toen bleken ze hun tijd nog net vooruit te zijn.

In de 'opvang' van dergelijke dieren, waarmee de zwartbontfokkers niet liepen te pronken, kwam enige lijn toen in 1957 de Vereniging van Roodbontfokkers in Friesland, de VRF, werd opgericht door een tiental initiatiefnemers. Minne Postma uit Legemeer werd direct benoemd als erelid, omdat hij werd beschouwd als een van de mannen die door al die jaren had gezorgd dat er nog stamboekroodbonten waren.

Voorzitter van de nieuwe vereniging werd Ferdinand Keulen uit Sint Johannesga, secretaris Sjoerd Jokes Gerbrandy uit Goëngamieden: inderdaad, een zoon van de dagboekschrijver. Hun initiatief was succesrijk, niet in de laatste plaats omdat ook het bestuur van het Friesen stamboek zag dat de tijd voorbij was de roodbontfactor van de zwartbonte Frieze te zien als een erfelijk gebrek. Roodbonte nazaten van

zwartbonte ouders werden als volbloed stamboekkalveren ingeboekt – zo konden diverse waardevolle roodbonte dochters van een stier als Adema 469 een mooie toekomst tegemoet zien. De toevoeging RF aan de stierennaam vormde vooral geen belemmering meer, maar het duurde tot 1975 tot het Nederlandse Rundvee Stamboek eenzelfde beslissing nam.

De Holsteinrevolutie

Op de grote Friese keuringen werd sinds 1957 zonder uitzondering een plaats ingeruimd voor de roodbonte stamboekstieren en -koeien. Juist een man als Sijtze Kingma nam als voorzitter van het bestuur graag de verantwoordelijkheid op zich wanneer de oververtegenwoordiging van de vijftig 'roodbontleden' aan de orde werd gesteld – hij kende de historie uit eigen familie. Een kampioensstier uit 1969 als Julius, gefokt in de stal van J. H. Kooistra uit Hoogebeintum, sprak zeer tot de verbeelding, zijn moeder Klaske 4 was met 90 punten ingeschreven en produceerde meer dan 9000 kg melk per jaar. Bovendien, ze werd stokoud: zo'n traditioneel sterk element van de Friese roodbonten.

Een andere succesvolle fokker, Jan Reitsma uit Driesum, kon model staan voor de nieuwe koers. Hij was een van de eersten die met kruisingsproducten van zijn Friese roodbonten met roodbonte Holsteinstieren de strijd aanboden op de keuring van de ki-vereniging Land van Cuijk in Brabant. De definitieve aanval op de Friese roodbonten kwam nadat de Stichting Zeldzame Huisdierrassen in 1978 nog had geconcludeerd dat het ras weliswaar 'vrij zeldzaam' was, maar vooralsnog geen speciale bescherming nodig had om te overleven.

Dat veranderde snel; Holsteinstieren als Topper, Triple Threat en E-D Thor kregen invloed in de stallen van de meeste VRF-leden. Zelfs voorzitter Jouke Gerbrandy – erfelijk belast zou men zeggen – had nog maar één koe zonder Holsteinbloed in zijn stal, toen hij rond 1990 voor de allerlaatste maal met de hamer van de vereniging sloeg.

Duurzaamheid in vaandel

Het duurde maar enkele jaren, toen tijdens de huldiging van een roodbonte koe op de voormalige Praktijkschool in Oenkerk het besef ontstond dat het ras waard was behouden te worden. De Stichting Roodbont Fries Vee nam het vaandel van de oude VRF over. Wat een geluk dat er in de intussen opgerichte Genenbank nog sperma lag opgeslagen van enkele tientallen ‘zuivere’ roodbonte Friese stieren, intussen generaties ver verbonden met die oude stamvader Vondeling uit 1919.

Reden voor optimisme voor een kleine groep enthousiaste boeren, die zich hebben voorgenomen de Friese roodbonte koe in bedrijfsverband te handhaven. Vol bewondering kwamen ze veelal bijeen in de karakteristieke stal van Jacob en Siebe Reitsma in Allingawier, waar ze de herkomst weten van nieuwe Surfennestieren.

We verzuimden nog de reden van dat huldigungsfeest in Oenkerk te melden: de koe had 100.000 kg melk geproduceerd. Evenals die oude Rintsjes van Jouke Gerbrandy sr. kennelijk een koe met duurzaamheid. Vandaar die voor de hand liggende link van het Friese oerras naar de actualiteit van 2008. ●

Begunstigersdag 2008

De begunstigersdag is dit jaar op zaterdag 31 mei in IJlst. Het ras van het jaar, De Friese roodbonte koe, staat ook op deze dag centraal. Op het bedrijf van Petra Beerda is volop gelegenheid om deze zeldzame koeien te bewonderen. Naast kunst, cultuur en historie zal ook de actualiteit van de SZH aan u worden gepresenteerd.

Kosten voor deze dag, inclusief lunch, bedragen 15 euro. Op onze website en in de komende Zeldzaam Huisdier zult u verder worden geïnformeerd over het dagprogramma.

Opgave kan door middel van betaling, onder vermelding van ‘Begunstigersdag 2008’ en via e-mail op szh@planet.nl.

Medewerkers projectbureau ‘Behoud Nederlands levend erfgoed’

Kun jij ons vertellen wat nodig is voor het behoud van de zeldzame Nederlandse huisdierrassen en wil je je inzetten voor het behoud van deze rassen uit oogpunt van cultuur en biodiversiteit? Dan ben jij wellicht diegene die de Stichting Zeldzame Huisdierrassen (SZH) zoekt voor haar nieuwe projectbureau.

De SZH wordt door het ministerie van LNV in staat gesteld een projectbureau te starten dat de volgende taken krijgt:

- Begeleiden en versterken van fokkerijgroeperingen door middel van kennisoverdracht, strategieontwikkeling en hulp bij publicitaire activiteiten.
- Een breed publiek kennis laten maken met de agrarische wereld en de daaruit voortkomende producten en geschiedenis.
- Begeleiding van fondsenwerving voor kortlopende, innovatieve projecten die bijdragen aan de instandhouding van zeldzame rassen en duurzame ontwikkeling in het algemeen.
- Kennismakelaarsfunctie tussen wetenschap en kleinschalige afnemers van kennis als fokverenigingen, initiatieven in de regio, kleine ondernemers etc.

We zoeken voor het projectbureau twee medewerkers, waarbij het zwaartepunt van de ene medewerker ligt bij de fokkerij en van de andere bij communicatie en marketing. Bij de uitvoering van je taken werk je intensief samen binnen ons kleine team. Meer informatie over beide functies is te verkrijgen bij Peter van Eldik, secretaris SZH (tel.: 030-2534022 of 0343-561714 na 18.00 uur) en is te vinden op www.szh.nl.

Sollicitaties kunt u, tot 1 maart, richten aan SZH, Peter van Eldik, De Drieslag 30, 8251 JZ Dronten of aan szh@planet.nl.